

Český Těšín a jeho proměny (nejen) v posledních sto letech

4. díl: Sňatečnost a rozvodovost v demografickém vývoji města

Další díl našeho seriálu přináší výtah z kapitoly o demografickém vývoji Českého Těšína zpracované Radkem Lipovským, historikem působícím na Ostravské univerzitě, jež byla publikována včetně mnoha statistických přehledů a grafů v monografii k dějinám města. Vybíráme téma věnující se sňatečnosti a s ní nedílně spjaté rozvodovosti.

Novomanželé Marie Klusová a Rudolf Kunz na svatební fotografii zhotovené v těšínském fotoateliéru Carla Pietznera, r. 1917 (Muzeum Těšínska)

V prvních letech po první světové válce nastal v českých zemích kompenzační vzestup sňatečnosti, ale ten nelze ještě pro město Český Těšín sledovat, protože schází data. Snížila se hranice zletilosti na 21 let, což mohly využít spíše ženy, jelikož muži museli absolvovat povinnou vojenskou službu. Přes nižší mez dospělosti se sňatkový věk při vstupu do prvního sňatku v českých zemích za první republiky ustálil na průměrných 28 letech u mužů a 25 letech u žen. Chlapci a dívky tedy čekali poměrně dlouho, než se rozhodli uzavřít manželství. Ve městech byla hranice obvykle vyšší než na venkově. V Českém Těšíně ve 30. letech 20. století vstoupilo nejvíce mužů do sňatku ve věku 25–29 let (39,1 %), dále 30–34 let (21,4 %), méně už 21–24 let (16,7 %). Nevěst bylo nejvíce ve věku 21–24 let (34,7 %), ale hodně také v kategorii 25–29 (29,5 %). Nelze bohužel vyčlenit první sňatky, ale vzhledem k nižší úmrtnosti dospělého obyvatelstva a poměrně nízké rozvodovosti nebylo druhých a dalších sňatků příliš mnoho. Vdov bylo v Českém Těšíně v roce 1930 celkem dost (585), ale vdovců jen 90, rozvedených osob 54 a rozloučených 13. Osob způsobilých uzavřít sňatek ve věku 14+ bylo ovšem dohromady 4 555. Výsledky

tedy celkem potvrzují, že muži se v Českém Těšíně nejčastěji ženili, když se blížili hranici 30 let svého věku, a ženy kolem 25 let věku. Už tak dost vysoký sňatkový věk byl zřejmě ještě zvýšen velkou hospodářskou krizí přelomu 20. a 30. let. Mladí lidé se bez velké šance získat trvalou práci do manželství nehnali.

Poměrně vysoký sňatkový věk snižoval úroveň sňatečnosti, která v Českém Těšíně v letech 1931–1937 činila průměrně 8,3 %, velmi nízká byla v roce 1931 (7,7 %) a 1934 (7,6 %). Dá se říci, že právě v roce 1934 hospodářská krize v českých zemích vyvrcholila. V některých letech proběhly menší kompenzace (např. v roce 1932 hms 9,0 %), takže podobně jako jinde v českých zemích se ekonomický propad projevil hlavně určitými výkyvy ve sňatečnosti. Rozvody byly za první republiky spíše tolerovány a v celých českých zemích jimi bylo ukončeno asi 5 % manželství. V Českém Těšíně se hrubá míra rozvodovosti pohybovala zatím na velmi nízké úrovni 0,86 %, nejvíce pak těsně před druhou světovou válkou v roce 1937 (1,25 %). Znamená to, že na 1 000 obyvatel města nepřipadal ani jeden rozvod ročně. Pokud ovšem byla nízká sňatečnost, tak i relativně nízká rozvodovost mohla mít svůj dopad na populaci. Proto se v demografii někdy vypočítává také index rozvodovosti, tzn. počet rozvodů na 100 sňatků. Ve 30. letech činil index rozvodovosti v Českém Těšíně 10,5, což zatím nebylo mnoho, ale více než po druhé světové válce. Stabilita manželství tedy již za první republiky nebyla v Českém Těšíně příliš vysoká.

Za druhé světové války byla zpočátku na území českých zemí příznivá situace k růstu sňatečnosti, protože zejména s německou okupací přišla vysoká zaměstnanost a mohly být

Družba s družičkou v ateliéru těšínského fotografa Heinricha Jandaurka, 17. července 1921 (Muzeum Těšínska)

uzavřeny i sňatky odložené ještě z hospodářské krize. Postupně se však možnosti zhoršovaly, jak odcházelo stále více mladých mužů na frontu, což se týkalo i obyvatel Českého Těšína. Zvyšoval se pohyb obyvatel, probíhaly transporty židů, zatýkáni, věznění apod. Vysoká hrubá míra sňatečnosti v prvních letech po válce tedy nebyla pokračováním něja-

Tři novomanželské páry, družičky a nejbližší rodina na svatební fotografii v blíže neurčeném fotoateliéru, 30. léta 20. století (Muzeum Těšínska)

Skupinová fotografie dvou novomanželských párů zvěčněných ve fotoateliéru Wilhelma Pateiského, který se nacházel v dnešní Historické budově Muzea Těšínska na Hlavní třídě 15, kolem r. 1930 (Muzeum Těšínska)

kého trendu, nýbrž prostou pokrizovou kompenzací. Poválečná kompenzační vlna byla charakteristická pro celé české země a byla spojována se změnou společenských poměrů, snížením věku zletilosti, faktickým zrušením ženina věna, se zvýšením ženské nezávislosti a rozvolněním vazby mezi rodiči a dětmi. V důsledku přetrvávajících pohybů a vnitřních problémů společnosti činila hms ještě v roce 1946 v Českém Těšíně 9,3 ‰, ale v následujícím roce již 13,7 ‰. Po celé pětiletí 1946–1950 byla sňatečnost v Českém Těšíně vysoká (průměrně 12,0 ‰), což pak krátce pokračovalo ještě v první polovině 50. let. Sňatkový věk oproti 30. létům v letech 1946–1948 trochu poklesl, takže většina ženichů uzavřela manželství ve věku 21–29 let (53,4 ‰), většina

nevěst rovněž (53,5 ‰), přičemž bylo i hodně nevěst ve věku 17–20 let (17,5 ‰).

Prudký pokles sňatečnosti nastal v roce 1953 v důsledku měnové reformy, která způsobila znehodnocení hotovosti a zejména úspor. Jestliže ještě v roce 1952 činila hrubá míra sňatečnosti v Českém Těšíně 10,5 ‰, v roce 1953 to bylo jen 7,0 ‰, a o rok později dokonce 6,7 ‰. Od roku 1955 se začala úroveň sňatečnosti opět zvolna zvedat, takže ve druhé polovině 50. let se dostala na průměrných 8,5 ‰ a v první polovině 60. let na 9,3 ‰. Pro vstup do sňatku byly v tomto období poměrně příznivé podmínky, protože se po válce opět snížila mez dospělosti, a tudíž způsobilosti pro manželství, na 18 let, pro preferenci učňovského školství se zkrátilo období kvalifikace, režim se snažil prosazovat plnou zaměstnanost a všeobecně nebyla mezi obyvateli vysoká znalost antikoncepce.

Jenže sňatky byly často uzavírány v nezdravě nízkém věku, panovala značná volnost v hledání partnerů, uvolnilo se rozvodové zákonodárství a liberalizovaly potraty, což vše přispělo ke zvyšování rozvodovosti. Zákonem z roku 1949 o právu rodinném byla zavedena jediná forma zániku manželství – rozvod. V Českém Těšíně se v druhé polovině 50. let hrubá míra rozvodovosti velmi přiblížila 2 ‰, což se pak udrželo až do konce 60. let 20. století. Výrazný vzestup nastal především v roce 1955 (2,55 ‰) a pak znovu v roce 1961 (2,64 ‰). Index rozvodovosti se přiblížil hranici 20 již v první polovině 50. let, v dalších pětiletích ji překonal, to znamená, že na 100 sňatků uzavřených v daném roce připadlo 20 rozvodů provedených v témže roce.

V období normalizace 70. a 80. let byla poměrně vysoká intenzita sňatečnosti, což vyvolala politika výhodných novomanželských půjček. V Českém Těšíně se hrubá míra sňatečnosti udržovala poměrně vysoko zejména v letech 1971–1977, kdy se třikrát dostala i nad 10 ‰. V roce 1978 ovšem klesla na 7,6 ‰ a až do kon-

ce 80. let se pohybovala zhruba kolem 8 ‰. Rozvodovost naopak rostla konstantně po celé období normalizace. Už zřejmě srpnová okupace a nástup nových poměrů přispěly k růstu počtu rozvodů, protože zatímco třeba v roce 1966 bylo v Českém Těšíně rozvedeno 17 manželství, v roce 1968 jich bylo 33, v následujícím roce 34 a vrchol nastal v roce 1970 (45 rozvodů). Po celou normalizaci se hrubá míra rozvodovosti držela na vyšších úrovních, blízkých se 3 ‰, aby tuto hranici v posledním pětiletí 1986–1990 překonala.

Nová společenská situace po sametové revoluci přinesla pokles zájmu o manželství. Výrazným rysem bylo téměř trvalé a poměrně silné snižování hrubé míry sňatečnosti z 8,1 ‰ v roce 1990 na 4,3 ‰ v roce 2003. Poté se sice mírně zvýšila, ale až do roku 2017 se pohybovala průměrně mezi 4,5–5 ‰. Nízká sňatečnost nebyla doprovázena snižováním rozvodovosti, ba právě naopak se zpočátku hrubá míra rozvodovosti i index rozvodovosti prudce zvyšovaly. Nestabilní manželství z období manželských půjček se ve „svobodné“ společnosti rozpadala. Rozhodovaly subjektivní zájmy partnerů, seberealizace mimo rodinu, snižená tolerance apod. V pětiletí 2001–2005 vše vyvrcholilo. Úroveň rozvodovosti se dostala na maximální

Novomanželé Blanka Uhlová a Evžen Franěk s družičkami, fotoateliér E. Materla Český Těšín, 26. prosince 1937 (Muzeum Těšínska)

hodnotu 3,5 ‰, podobně index rozvodovosti na 73 rozvodů na 100 sňatků. Samozřejmě k tomu přispěl pokles počtu sňatků, k němuž jsou počty rozvodů vztahovány, přesto byl vývoj alarmující. Od počátku 21. století se situace poněkud uklidnila a rozvodovost klesá. Od roku 2012 se hrubá míra rozvodovosti pohybovala stabilně kolem 2,5 ‰ a v posledních dvou letech 2016–2017 spadla pod tuto hranici. I index rozvodovosti se relativně prudce snížil (46). Příčinou je rostoucí popularita partnerských svazků a samostatného života jednotlivců, tzv. singles, čímž se snižuje podíl osob v manželství a zároveň rozvodů.

Svatebčané netradičně zachyceni na schodišti domu českotěšínským fotografem Jakobem Elsnerem, 30. léta 20. století (Muzeum Těšínska)